

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.40>**Владислав Таран,**

завідувач сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

Сергій Сьобко,

судовий експерт сектору криміналістичного дослідження транспортних засобів
і реєстраційних документів, що їх супроводжують, відділу автотехнічних досліджень
та криміналістичного дослідження транспортних засобів
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

СУДОВА БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Актуальність статті полягає у тому, що з'ясування правової природи призначення судової будівельно-технічної експертизи неможливе без точного уявлення про правову регламентацію даного інституту, правильного застосування відповідних процесуальних норм. Важлива також оцінка чинного законодавства з погляду повноти і достатності нормативного регулювання. Метою статті є вивчення на основі проаналізованих процесуальних норм особливостей призначення судових будівельно-технічних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва. У статті розглянуто найважливіші питання, які стосуються передумов виникнення необхідності проведення судової будівельно-технічної експертизи. На основі проаналізованих процесуальних норм розкрито зміст предмету, завдання та об'єкта судової експертизи, а саме будівельно-технічної. Розглянуто роль даного виду експертиз у судочинстві, що зумовлено необхідністю використання спеціальних знань у галузі будівництва. Звернено увагу на необхідність відповідної підготовки до призначення експертизи, що містить такі основні елементи, як визначення предмета судової експертизи, підготовка та надання необхідних матеріалів, формулювання запитань експерту тощо. Наведено приклади, з приводу яких виникає необхідність призначення судової будівельно-технічної експертизи у цивільних, господарських справах та у кримінальних провадженнях. Висвітлено особливості призначення судових будівельно-технічних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва. Проведено аналіз проблемних аспектів, що виникають на практиці під час їх призначення, і запропоновано шляхи їх вирішення. Зокрема, наведено рекомендації щодо надання необхідних документальних матеріалів для вирішення питань, що підлягають дослідженню. Зроблено висновок, що під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва призначення будівельно-технічної експертизи розглядається як етап використання знань, які документально закріплюються та оформлюються висновком експерта. Своєю чергою, висновок експерта – це фундаментальна робота щодо проведення профільного вивчення питання, об'єктів, процесів або явищ, які мають значення для розслідування кримінального провадження чи судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження.

Ключові слова: предмет, завдання та об'єкт судової експертизи, експерт, експертне дослідження.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [1], судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Іншими словами, під судовою експертизою слід розуміти дослідження, що проводиться судовим експертом із застосуванням спеціальних знань на виконання завдання сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду та має значення для правильного розслідування кримінального провадження, судового розгляду цивільної, господарської,

адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження.

З'ясування правової природи призначення судової будівельно-технічної експертизи неможливо без точного уявлення про правову регламентацію даного інституту, правильного застосування відповідних процесуальних норм. Важлива також оцінка чинного законодавства з погляду повноти і достатності нормативного регулювання.

Метою статті є вивчення на основі проаналізованих процесуальних норм особливостей призначення судових будівельно-технічних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва.

Виклад основного матеріалу. Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування або договір з експертом чи експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [1]. Слід зазначити, що відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування може бути винесене суб'єктом, наділим у порядку, передбаченому законодавством України, правом призначення судової експертизи (залучення судового експерта), зокрема: у кримінальному провадженні – сторони обвинувачення й захисту, слідчий суддя, суд; у цивільному, господарському, адміністративному судочинстві – суд; у справах про адміністративні правопорушення – суд, посадова особа (орган), що здійснює провадження в справах про адміністративні правопорушення, у виконавчому провадженні – державний виконавець [2].

Предмет судової експертизи.

Предмет – категорія, яка визначає певну цілісність, що виділена зі світу об'єктів у процесі діяльності й пізнання людини. У предмет входять лише головні, найбільш суттєві ознаки та властивості (з погляду дослідження). Це стосується й поняття предмета судової експертизи.

Зв'язок предмета судової експертизи із завданнями сумнівів не викликає – сутність предмета відображається у завданнях.

У криміналістичній літературі відзначається взаємозв'язок предмета експертизи з предметом доказування (колом обставин, які підлягають установленню за кожною справою) як необхідна умова правильного вирішення справи. Предмет експертизи визначається її завданнями, об'єктами, суб'єктами та методами дослідження.

Отже, предмет судової експертизи – це фактичні дані та обставини справи (прова-

дження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) під час дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судової експертизи [2].

Завдання судової експертизи.

Завдання експертизи – науково обґрунтоване визначення предмета експертизи, узагальнено та систематизовано сформульоване для роду (виду) у цілому; воно пов'язане з предметом судового доказування та тісно пов'язане з об'єктами й методиками експертного дослідження [2].

Основні завдання та орієнтовний перелік вирішуваних будівельно-технічною експертизою питань нормативно закріплені в Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз [3].

Одними з основних завдань будівельно-технічної експертизи є:

- визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;
- визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних із переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;
- визначення можливості та розроблення варіантів розподілу (виділення частки, порядку користування) об'єктів нерухомого майна.

Одні з найпоширеніших із переліку вирішуваних питань:

Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

Який перелік та обсяги фактично виконаних будівельних робіт із будівництва (ремонту, реконструкції)?

Яка вартість фактично виконаних робіт із будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?

Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт із будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам

та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва?

Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?

Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту тощо?

Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити (виділити частку, визначити порядок користування) об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників (указати частки)?

Які варіанти розподілу (виділення частки, визначення порядку користування) об'єкта нерухомого майна можливо визначити відповідно до часток співвласників (указати частки) та вимог нормативно-правових актів?

Об'єкт судової експертизи.

Об'єкт судової експертизи – матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що досліджуються (пізнаються) експертом на основі застосування спеціальних знань, у межах предмета експертного дослідження певними методами та засобами з метою вирішення завдань (питань), поставлених уповноваженою особою (органом). Слід зазначити, що під поняттям «уповноважена особа (орган)» розуміється суб'єкт, наділений у порядку, передбаченому законодавством України, правом призначення судової експертизи (залучення судового експерта) [2].

Можна запропонувати таку класифікацію об'єктів судової експертизи:

- 1) матеріальні;
- 2) матеріалізовані.

Усі зазначені об'єкти є джерелом відомостей, за допомогою яких експерт шляхом застосування знань із різних галузей судової експертизи встановлює факти та обставини, що становлять предмет експертизи. Процес установлення цих фактів і обставин здійснюється через застосування експертом відповідних методів експертного дослідження [2].

Аналізуючи погляди деяких науковців та експертну практику, можливо структурувати об'єкти будівельно-технічної експертизи так:

– об'єкти нерухомості (земельні ділянки, будинки, будівлі і споруди цивільного й промислового призначення, які знаходяться в стадіях проектування, будівництва (у тому числі незавершеного), експлуатації, перебудови, руйнації, відбудови/ремонту);

– будівельні машини, механізми та обладнання;

– будівельні матеріали;

– технічна, технологічна (у тому числі проектно-кошторисна) документація, нормативні та нормативно-технічні документи, які регламентують проведення робіт на будівництві;

– акти та висновки різного роду експертиз і досліджень (науково-технічних, технологічних, екологічних, інженерно-геологічних, геодезичних, лабораторних досліджень будівельних матеріалів та ін.), звіти про оцінку майна і про експертну грошову оцінку земельних ділянок;

– протоколи процесуальних дій (у тому числі протоколи, що містять пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, матеріали оглядів тощо), висновки експертів та спеціалістів, які вже виконані у справі, письмові і речові докази та інші матеріали справи, які стосуються предмета експертизи, та надані експерту судом.

Судова будівельно-технічна експертиза як один із видів судових інженерно-технічних експертиз відіграє важливу, а іноді й вирішальну роль у судочинстві. Зумовлено це необхідністю використання спеціальних знань у галузі будівництва для вирішення широкого кола проблем, що виникають на різних стадіях судового процесу, пов'язані з будівництвом, ремонтом, поділом, проектуванням, експлуатацією тощо.

Широкий спектр правовідносин, що виникають і розвиваються у зв'язку з будівництвом та експлуатацією будівельних об'єктів, регулюється не менш широким спектром законодавства.

Під час розгляду суб'єктом, наділеним у порядку, передбаченому законодавством України, правом призначення судової експертизи (залучення судового експерта), питань, що стосуються такої складної і специфічної галузі, як будівництво, потрібне проведення будівельно-технічної експертизи як способу доведення юридичних фактів, що мають значення для справи.

Чинне процесуальне законодавство строго регламентує призначення і проведення судових будівельно-технічних експертиз у цивільних, господарських справах, у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальному провадженні. Базовим же правовим актом у сфері регламентації судової експертизи в галузевих кодексах є Закон України «Про судову експертизу» [1].

Судова будівельно-технічна експертиза – це процесуальна дія, яка полягає у проведенні досліджень та наданні експертом

висновку з питань, які потребують спеціальних знань у галузі будівництва та підлягають доказуванню у конкретній справі (цивільній, господарській, адміністративній) або у кримінальному провадженні.

Судова будівельно-технічна експертиза у цивільному процесі може бути призначена під час розгляду спорів між підрядником і замовником із приводу причин випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта будівництва, недоліків у будівництві, невиконання зобов'язань за договором, якості виконаних робіт, причин виникнення дефектів будівництва, їхніх можливих наслідків. Якщо виникає необхідність у встановленні наявності (відсутності) відступів від містобудівних і будівельних норм та їх характеру, суд може звернутися за допомогою до експерта-будівельника під час вирішення питання про відповідність об'єкта будівництва вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. Досить часто суди звертаються до будівельно-технічних підрозділів Експертної служби МВС з ухвалами про проведення судової будівельно-технічної експертизи під час розгляду спорів про право власності на нерухомість у житловій сфері, вирішення питань, пов'язаних із поділом нерухомого майна, що належить особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності, і виділом із нього частки. У такому разі дослідження проводяться для надання висновку про можливість виділу частини будинку й будівель господарського призначення відповідно до часток власників із дотриманням технічних, протипожежних і санітарних норм, про всі припустимі варіанти виділу або передачі в користування приміщень, у тому числі по варіантах, запропонованих сторонами, про вартість будинку й інших будівель, а також вартість кожної пропонованої до виділу частини будинку, про розмір витрат, необхідних на переустаткування, і т. д.

У кримінальних провадженнях необхідність проведення судових будівельно-технічних експертиз здебільшого пов'язана зі зловживанням та розкраданням державної власності під час ведення будівництва й ремонту (приписки обсягів робіт, завищення встановлених розцінок тощо).

Слідча та експертна практики у кримінальних провадженнях і господарських справах свідчать про те, що у будівництві найпоширеніші приписки, які вчиняються за допомогою завищення обсягів і вартості виконаних робіт. Помилки, допущені як замовником, так і підрядником під час укладання договорів (контрактів) до початку будівництва, а також відсутність належного контр-

олю з боку замовника у процесі будівництва, невиконання посадовими особами вимог нормативних документів призводять до того, що припускаються помилок під час складання актів приймання виконаних робіт, тобто завищуються обсяги виконаних робіт, норми на списання матеріалів, вартість робіт загалом, що призводить до суперечок між підрядником і замовником, які вирішуються у суді.

Найчастіше зустрічаються такі види завищення вартості будівництва:

1) завищення обсягів виконаних будівельно-монтажних робіт на об'єктах за етапами будівництва;

2) включення до звіту незавершених робіт;

3) включення до звіту даних про обсяги робіт, що під час будівництва у звітному періоді не виконувалися та не передбачені проектом;

4) необґрунтоване списання матеріалів.

Аналізуючи кримінальні провадження та господарські справи, пов'язані з приписками, необхідно відзначити, що завищення даних про вартість виконаних робіт здійснюється за допомогою:

а) застосування завищених розцінок робіт;

б) необґрунтованого застосування коефіцієнтів, договірних цін, що підвищують вартість будівельних робіт;

в) необґрунтованого застосування норм загальновиробничих витрат.

Під час розгляду процесуальних аспектів призначення і проведення судової будівельно-технічної експертизи варто зупинитися не тільки на змістовному боці поняття компетенції експерта-будівельника, а й на процесуальному, тобто на питаннях, що стосуються правомочності експерта під час проведення досліджень, установлення тієї чи іншої обставини, що входить у предмет дослідження у справі (провадженні), і надання висновку. Лише у цьому разі можна розраховувати на те, що питання, які підлягають експертному дослідженню, будуть сформульовані правильно, необхідні матеріали належним чином підготовлені і надані в розпорядження експерта-будівельника, висновки вичерпні в межах його компетенції.

Законодавство передусім указує на таку необхідну ознаку, як відношення матеріалів справи до предмета експертизи. Із цього випливає, що експерт може вивчати будь-які матеріали справи, які відносяться до предмета досліджень: матеріальні об'єкти, протоколи слідчих дій і додатки до них, висновки інших експертів та ін., якщо вони зазначені як такі у постанові (ухвалі) про призначення експертизи і належним чином залучені до справи. Це означає, що особа, яка призна-

чає експертизу, повинна ретельно відбирати матеріали і надавати лише ті, котрі необхідні для проведення експертизи, приводячи необхідні відомості про них у постанові (ухвалі) про її призначення. Це потрібно робити ще й тому, що приведені в матеріалах справи (провадження) дані можуть бути неповні і суперечливі.

Однак, як свідчить аналіз експертної практики, більш-менш ретельно добір необхідних для експертизи даних здійснюється тільки за призначення криміналістичних експертів. Під час проведення судової будівельно-технічної експертизи особами, що їх призначають, як правило, зазначені вимоги ігноруються, експерту направляється справа у цілому. Необхідні для проведення судової будівельно-технічної експертизи дані містяться в безлічі різних документів. Будівлі, що підлягають дослідженню, надзвичайно рідко згадуються в ухвалах. Наведення в ухвалі (постанові) об'єкта дослідження має не тільки інформаційне, а й процесуальне значення. Лише таким шляхом можна надати в розпорядження експерта будівлі, споруди та інші об'єкти. Слід зазначити також, що, одержуючи у встановленому порядку об'єкти від слідчого (суду), експерт несе відповідальність за їх збереження, і це визначає вибір тих чи інших методів дослідження [4].

Таким чином, для проведення повного дослідження та надання обґрунтованого та об'єктивного висновку судової будівельно-технічної експертизи та усунення проблемних аспектів, що виникають на практиці під час її призначення, пропонується дотримуватися таких рекомендацій:

– питання відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, а також питання визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва можуть бути вирішені за наявності у експерта (експертів) відповідних фахових знань, у тому числі з вузько спрямованих питань, з проектування, будівництва та експлуатації об'єктів будівництва з урахуванням об'ємності матеріалів і складності об'єкта та інших його особливостей;

– для вирішення питань про: відповідність розробленої проектно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, ДСТУ тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку

та обсягів фактично виконаних робіт із будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт із будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів та вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією; відповідності первинної звітної документації з будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва експерту необхідно надавати договірну документацію (договори підряду та додатки до них, додаткові угоди тощо), а також проектно-кошторисну та первинну звітну і виробничу документацію, відомості списання матеріалів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо на виконання будівельних робіт;

– для вирішення питань про: відповідність об'єктів нерухомого майна проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремих елементів об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, ДСТУ, технічним умовам тощо) експерту необхідно надавати проектну та первинну звітну та виробничу документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо;

– для вирішення питань щодо визначення технічного стану (ступеня фізичного зношення), аварійності, групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості об'єкта нерухомого майна, а також визначення пошкоджень та руйнувань об'єкта і його конструктивних елементів та причин їх виникнення експерту необхідно надавати проектну документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання його в експлуатацію, матеріали технічної інвентаризації, акти і звіти попередніх обстежень та досліджень тощо;

– для вирішення питань щодо визначення технічної можливості поділу (виділу частки, визначення порядку користування) об'єктів нерухомого майна (житлових будинків, квартир, об'єктів комерційного та промислового призначення) та надання варіантів такого поділу експерту необхідно надавати правостановлюючі документи на об'єкт

нерухомості, дані щодо часток співвласників, документ про приймання в експлуатацію об'єкта, матеріали технічної інвентаризації, дані щодо фактичного використання нерухомого майна.

Висновки

Під час досудового розслідування та судового розгляду справ у сфері будівництва призначення будівельно-технічної експертизи розглядається як етап використання знань, які документально закріплюються та оформлюються висновком експерта. Своєю чергою, висновок експерта – це фундаментальна робота щодо проведення профільного вивчення питання, об'єктів, процесів або явищ, які мають значення для розслідування кримінального провадження чи судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження.

Під час призначення експертизи необхідно визначитися, який вид спеціальних

знань потрібно застосувати, визначити предмет та об'єкт експертизи, Доцільно правильно сформулювати питання, поставлені на вирішення експерта, забезпечити проведення експертизи вихідними даними в достатньому для цього обсязі.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 187-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
2. Основи судової експертизи : навчальний посібник / Л.М. Головченко та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень, затверджені Наказом Мініюсту України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
4. Шаповалова Л.І. Судова будівельно-технічна експертиза : посібник для підготовки фахівців у галузі судової будівельно-технічної експертизи. Сімферополь : КримНДІСЕ, 2005. 343 с.

Vladyslav Taran, Serhii Sobko. Judicial building-technical expertise: procedural aspects of appointment and conduct

The relevance of the article is that clarifying the legal nature of the appointment of forensic construction and technical expertise is impossible without an accurate idea of the legal regulation of this institution, the correct application of the relevant procedural rules. It is also important to assess the current legislation in terms of completeness and adequacy of regulations. The purpose of the article is to study on the basis of the analyzed procedural norms the peculiarities of the appointment of forensic construction and technical examinations during the pre-trial investigation and trial of cases in the field of construction. The article considers the most important issues related to the preconditions for the need for forensic construction and technical expertise. Based on the analyzed procedural norms, the content of the subject, task and object of forensic examination, namely construction and technical, is revealed. The role of this type of expertise in litigation is considered, which is due to the need to use special knowledge in the field of construction. Attention is drawn to the need for appropriate preparation for the appointment of the examination, which contains such basic elements as determining the subject of forensic examination, preparation and provision of necessary materials, formulation of expert questions, etc. Examples are given in connection with which there is a need to appoint a forensic construction and technical expertise in civil, commercial cases and criminal proceedings. The peculiarities of the appointment of forensic construction and technical examinations during the pre-trial investigation and judicial review of cases in the field of construction are highlighted. It also analyzes the problematic aspects that arise in practice during their appointment, and suggests ways to solve them. In particular, recommendations are given for providing the necessary documentary materials to address the issues to be investigated. It is concluded that during the pre-trial investigation and court proceedings in the field of construction, the appointment of construction and technical expertise is considered as a stage of using knowledge, which is documented and formalized by an expert opinion. In turn, the expert's opinion is a fundamental work on conducting a profile study of issues, objects, processes or phenomena that are important for the investigation of criminal proceedings or court proceedings in civil, commercial, administrative cases, cases of administrative law infringement and enforcement proceedings.

Key words: subject, tasks and object of judicial expertise; expert, expert research.